

Kunskapsöversikt för kulturmiljö och vattenförvaltning

Saxån HARO 93 och Marbäcken – Lundåkrabäcken KARO 92/93

Skåne län

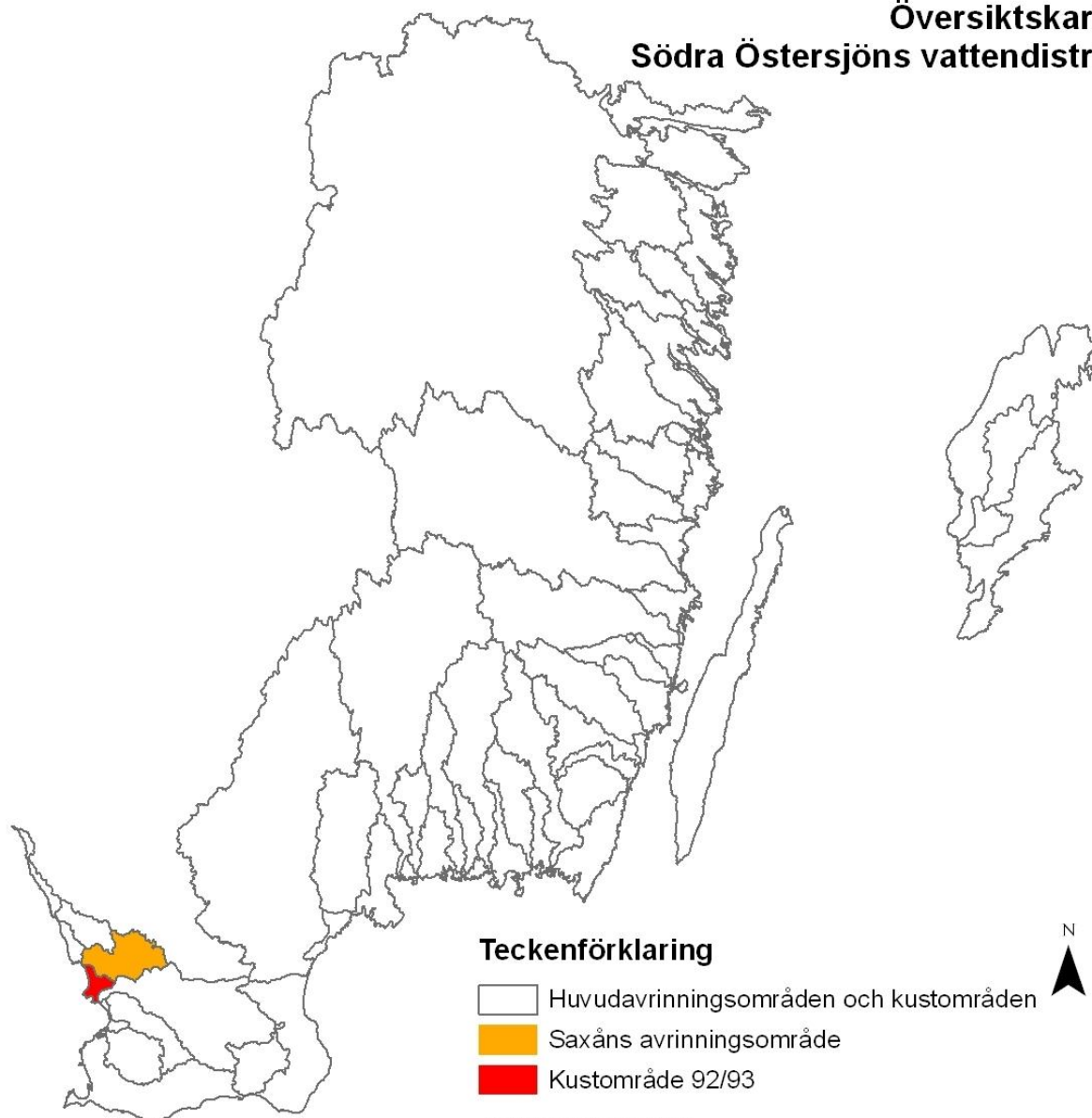
Delrapport inom Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag
för Södra Östersjöns vattendistrikt

Maj 2014

1800-talsbro vid Trollenäs slott. Foto Vibeke Lirås, Länsstyrelsen Skåne 2005.

Översiktskarta Södra Östersjöns vattendistrikt

Avrinningsområden © SMHI
Kartproduktion: Coco Dederig, Länsstyrelsen Kalmar län, januari 2012

1	INLEDNING	4
1.1	Avrinningsområdet	5
1.2	Geologi	6
1.3	Kulturlandskapet.....	6
1.3.1	Kulturlandskapsregioner	6
1.3.2	Det Skånska landsbygdsprogrammet	7
1.4	Vattnets kulturhistoriska betydelse.....	7
1.5	Vattenförvaltning, åtgärdsförslag och biotopkartering.....	8
1.5.1	Ekologisk status.....	8
1.5.2	Kemisk status	9
2	KUNSKAPSLÄGET KULTURMILJÖ M.M.....	10
2.1	Nationella intressen	10
2.1.1	Kulturvattendrag.....	10
2.1.2	Nationellt särskilt värdefulla eller värdefulla vattendrag.....	10
2.1.3	Riksentressen för kulturmiljövården.....	11
2.1.4	Kulturresevat.....	14
2.1.5	Kyrkor (BBR).....	15
2.1.6	Byggnadsminnen (BBR)	15
2.1.7	Fornlämningar (FMIS)	17
2.1.8	Riksentressen för naturvården.....	18
2.1.9	Naturresevat	18
2.1.10	Natura 2000	18
2.1.11	Övrigt	18
2.2	Kulturmiljöprogram och inventeringar.....	18
2.2.1	Regionalt kulturmiljöprogram.....	18
2.2.2	Broar.....	20
2.2.3	Dikesföretag och historiska våtmarker.....	21
2.2.4	Ängsbevattning.....	23
2.2.5	Svenskt dammregister	24
2.3	Ansvarsmiljöer.....	24
2.4	Sällsynta eller unika limniska kulturmiljöer.....	25
3	KUNSKAPSUPPBYGGNAD VATTENFÖRVALTNING – KULTURMILJÖ	25
3.1	Tematisk	25
3.2	Geografisk	25
4	REFERENSER.....	26
	Bilaga 1 Korta beskrivningar av kunskaps/planeringsunderlag.....	27

Viktig information till läsaren

Denna rapport har tagits fram inom delprojekt 2 för Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag för Södra Östersjöns vattendistrikt, och i enlighet med den metod som presenteras i ”Förstudie. Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag för Södra Östersjöns vattendistrikt” (Dedering 2011, Länsstyrelsen Kalmar län). Syftet med översikterna är att redovisa kunskapsläget per huvudavrinningsområde/kustområde samt föreslå prioritering av fortsatt kunskapsbyggnad för kulturmiljön, dels i förhållande till vattenförvaltningens åtgärder, dels för kulturmiljövårdens egna behov. För mer information hänvisas till förstudien.

Observera att det för flera avrinningsområden kan finnas kunskapsunderlag som är gammal och/eller behäftat med brister. Informationen kan därför vara inaktuell.

Rapporten är ett arbetsmaterial och har tagits fram av Jakob Marktorp antikvarie vid Länsstyrelsen i Kronobergs län, i samarbete med Länsstyrelsen Skåne.

1 INLEDNING

Denna sammanställning har gjorts av Jakob Marktorp, antikvarie vid Länsstyrelsen i Kronobergs län. Synpunkter på rapporten har lämnats av Vibeke Lirås, Länsstyrelsen Skånes vattenförvaltning och Thomas Romberg, Länsantikvarie vid Länsstyrelsen Skåne.

Syftet med denna kunskapsöversikt är att läsaren utifrån befintligt kunskapsmaterial ska få en inblick i de kulturmiljöer som ligger i anslutning till vatten. Syftet är alltså inte att göra en heltäckande utredning eller diskussion kring de kulturmiljöer som finns. Under ”Kunskapsuppbyggnad” utreds var och i vilka ämnesområden kunskapsuppbyggnad är nödvändig för att kulturmiljö i framtiden ska kunna föra en diskussion kring vattenvårdsåtgärder.

Metoden innebär att författaren behandlar förutbestämt material och försöker lyfta de källor som behandlar kulturhistoriskt intressanta anläggningar och händelser vid vatten. Detta är kulturmiljöer som skulle kunna vara aktuella för vattenvårdsåtgärder. Exempel på material som behandlas är: riksintressen för kulturmiljövården, regionala och kommunala kulturmiljöprogram, fornminnesregistret och inventeringar. Metoden medför således att kunskapsläget redovisas och var kunskapsuppbyggnad är nödvändig för kulturmiljö i relation till vattenförvaltning.

Vid vissa vattendrag är det kulturhistoriska kunskapsläget mycket dåligt. Det är därför svårt att avgöra vilka kulturmiljöer som är ”mest värdefulla”. Då kulturmiljölagen ändrades vid årsskiftet 2014 infördes en tidsgräns som begränsar det allmänna skyddet av fornlämningar. En lämning som kan antas ha tillkommit år 1850 eller senare omfattas inte av det allmänna skyddet för fornlämningar. Förutom gällande lagstiftning inverkar flera andra värderingsgrunder såsom sällsynthet, representativitet, ålder mm. Lämningarna utgör hela kulturmiljöer som gör att värderingar av enskilda lämningar måste göras efter platsens och

vattendragets kulturhistoriska sammanhang. Det är dock svårt att göra sådana bedömningar endast utifrån det material som sammanställs i denna kunskapsöversikt. Bara för att en kulturmiljö inte finns med i den här kunskapsöversikten betyder det inte att den inte finns eller inte har något kulturhistoriskt värde.

1.1 Avrinningsområdet

Kartbilaga 1 Översiktskarta

Saxån i västra Skåne rinner genom ett jordbrukslandskap med bördig jordbruksmark. Större tätorter inom avrinningsområdet är Eslöv, Svalöv, Teckomatorp och Marieholm. Ån mynnar i Öresund vid Lundåkrabukten. Största biflödet är Braån vars avrinningsområde är jämbördigt i storlek med själva huvudfåran. Andra större biflöden är Välabäcken och Långgropen. Trolleholmsbäcken i nordost är det enda biflödet med lägre belastning från jordbruket och större inslag av skog. Avrinningsområdet som är 359,9 km² och som saknar sjöar, är kraftigt utdikad och en stor andel bäckar är sedan länge kulverterade. Huvudfåran är dock på vissa sträckor förskonad från större förändringar vid utdikning. Ungefär 90 % av våtmarkerna är utdikade och tjugo av de mindre bäckarna är kulverterade vilket motsvarar ungefär 50 %. Inom avrinningsområdet finns tre mindre grundvattenförekomster i jord med måttlig till god tillgång. Sydvästra delarna av Saxåns avrinningsområde ligger inom Alnarpsströmmens tillrinningsområde som har ovanligt goda uttagsmöjligheter. Mäktiga jordlager överlagrar både Alnarpsströmmen och den sedimentära berggrunden med goda förutsättningar för uttag. Den effektiva nederbörden varierar mellan 200 mm/år vid kusten till 400 mm/år längre upp i avrinningsområdet.

Jordbruket är den största källan till närsaltsläckage inom i avrinningsområdet. Större industrier saknas. Avloppsreningsverket i Svalöv och dagvatten från tätorterna är också näringskällor av betydelse. Djurtätheten i avrinningsområdet är låg. Betesdjur för att vårda ådalarna behövs. Arealförluster av kväve och fosfor är höga även om läget förbättrats sedan 1980-talet. År 2005 stod reningsverken för 1/3 av N-transporten och 1/4 av P-transporten. Vid Reslöv nedströms Eslöv och uppströms Marieholm har översvämningar som drabbat boende lett till kraftiga ingrepp i huvudfåran för att minska problemen med översvämningar.

I Saxån har ett aktivt åtgärdsarbete bedrivits av Saxåns-Braåns vattenvårdskommitté – kommunernas miljömyndigheter i Landskrona, Eslöv, Kävlinge och Svalöv. Mot bakgrund av nationella och regionala mål på 1980-talet har åtgärder fokuserats på att minska näringsämnestransporten i vattensystemet med hjälp av dammar/våtmarker och trädbevuxna skyddszoner och att upprätthålla skötsel av betesmarker längs ån. Kommunerna har även arbetat med att anlägga strövstigar och bildande av kommunala naturvårdsområden. Informationssatsningar har gjorts i flera omgångar. Alla kommunerna har arbetat med att anlägga våtmarker i jordbrukslandskapet främst med finansiering från Lokala investeringsprogrammet. Anslutningen till miljöersättning för fånggröda/vårbehandling är något lägre (11 %) i västra Skåne än genomsnittet i Skåne (12,5 %). Grödmässigt finns en högre potential men jordarna är ofta för tunga för vårbehandling. Fortsatta åtgärder för att minska närsaltbelastning är nödvändiga för att uppnå en god status i såväl vattendraget som i Lundåkrabukten. Saxåns avrinningsområde mynnar i kustvattenförekomsten Lundåkrabukten (Vattenmyndigheten Södra Östersjön 2009).

I Saxån HARO 93 och Marbäcken – Lundåkrabäcken KARO 92/93 ligger 5 kommuner; Eslöv, Kävlinge, Landskrona, Lomma och Svalöv.

1.2 Geologi

Kartbilaga 2 Jordartskartan

Berggrunden vid Saxån utgörs i de nordöstra delarna av siluriska lerskiffrar (Silur - ca 400 milj år sedan) med inslag av diabasgångar i nordväst-sydöstlig riktning. I den södra delen av avrinningsområdet dominerar Kågerödslager (Trias ca 200 milj år sedan) vilka utgörs av vittringsgrus från horstarna i Nordväst. Den rödfärgade formationen består dels av leror, dels av osorterade arkosiska konglomerat och sandstenar. De något yngre juragrenen, vilka är mer väl sorterade och rät-skiktade, består av sandstenar, skiffrar och leror. Bergarterna i områdets västra del är till större delen ljusa kalkstenar – vilka härrör från perioden yngre Krita till äldre Tertiär (ca 70 milj år sedan) (Ekologgruppen 1986). Den dominerande jordarten är Moränfinlera. I väst är isälvsediment och sand-grus mer påtaglig i kombination med torv och moränfinlera. Längs de större vattendragen finns även avlagringar av svämsediment. Förutom nämnda jordarter är likaså lerskiffer, glacial finlera, morän och fyllningssediment viktiga inslag i helhetsbilden av jordarterna (SGU 2014).

1.3 Kulturlandskapet

1.3.1 Kulturlandskapsregioner

Saxåns avrinningsområde 93 och kustområde Marbäcken – Lundåkrabäcken 92/93 ligger inom två kulturlandskapsregioner enligt Sveriges nationalatlas, SNA (Helmfrid 1994).

Inre Skånes sjö- och åslandskap

Området omfattar den nordvästra delen av Saxåns avrinningsområde. Förr var betesmark och lövskog dominerande på Romeleåsen, numera granskogsplanteringar. Åsen och trakten däromkring hyser många av Skånes större gods. De öppna jordbruksbygderna är ett ”småbrukarskåne”. Där finner vi en tät agrarbebyggelse och många småsamhällen men det förekommer även flera gods. I området ligger även stationssamhällen som ett resultat av före detta järnvägsknutar (Helmfrid 1996).

Södra Skånes slättbygder

Området berör större delen av Saxåns avrinningsområde och kustområdet Marbäcken – Lundåkrabäcken. Ett svagt böljande slättlandskap. Jordarterna är finkorniga och kalkrika. Söderslätt har Sveriges mest högavkastande åkermark. Konkurrensen om marken är stor. Den icke urbaniserade delen av slätten är helåkersbygd med rester av strandängar och fritidshus utmed kusten. Agrarbebyggelsen präglas av enskiftets utspridda gårdar. Här och var finns de gamla bykärnorna kvar kring vitkalkad toppgavelkyrka och skolbyggnader i tegel eller vitkalkat korsvirke med gråstensladugårdar och stall. Låga huslängor med hög takresning är traditionella. I det urbaniserade sydvästra Skåne ligger flera större städer med medeltida stadskärna. Vägnetet är finmaskigt med flera motorvägar (Helmfrid 1996).

1.3.2 Det Skånska landsbygdsprogrammet

Ett område i det Skånska landsbygdsprogrammet berör Saxåns HARO och KARO 92/93.

Lund- och Helsingborgslätten (26)

Området omfattar större delen av sydvästra Skåne, en utpräglad slättbygd. Området har varit befolkat sedan lång tid. I dagens landskap kommer det främst till uttryck i mängden stora gravanläggningar. Nära kusten finns en del stenkammargravar från stenåldern och en bit in i landet, i höjdlägen, finns högar från bronsåldern. Jordbruket i området har mycket lång tradition och man kan redan under bronsåldern (ca 1500 f Kr) tala om ett tämligen öppet landskap även om den dominerande näringen var boskapsskötsel. De byar som etablerades under yngre järnåldern var ofta tämligen stora och efter hand inriktade mot spannmålsodling. Skiftena genomfördes i de flesta byar under 1800-talets första hälft. Eftersom byarna var relativt stora behövde många gårdar flytta ut på markerna. Karaktäristiskt för landskapet idag är de glest spridda, tämligen stora gårdarna. Under de senaste decennierna har slätten utvecklats till en fullåkersbygd. Här och var på slätten finns också en del av lantbrukets industribyggnader kvarn t.ex. mejerier och sockerbruk. Området har flera städer av varierande ålder och ursprung. Infrastrukturen, främst järnvägen, gav upphov till nya samhällen, exempelvis Teckomatorp. Under 1970- och 1980-talen byggdes många villor i förorter till de stora städerna. I sydvästra Skåne råder fortfarande ett kraftigt exploateringsstryck. Städer och tätorter expanderar ut på den omgivande åkermarken och infrastrukturen drar upp nya storskaliga linjer i landskapet (Reiter 2007).

1.4 Vattnets kulturhistoriska betydelse

Kulturlandskapet i anslutning till Saxån visar en landskapsutveckling och kulturhistorisk betydelse sedan förhistorisk tid. Detta framgår bland annat av det rika fornlämningsbeståndet. Jordmånen och Saxåns vattendrag med tillhörande strandmarker var väl lämpade för de tidigaste åkerbrukskulturernas odling och boskapsskötsel. Exempelvis längst ute på den udde som skiljer Salviken från Lommabukten ligger Vikhögs fiskeläge, där landskapet är flackt och öppet. Två bronsåldershögar, Vihojarna, vittnar om den tidiga bosättningen i området.

I en spannmålsproducerande bygd som denna var behovet av kvarnar stort. I äldre tid användes vattenkraften i Saxån för vattendrivna kvarnar, som senare kompletterades med väderkvarnar. Gissleberga kvarnkomplex från 1897-1904 ersatte en äldre vattenkvarn och en närliggande väderkvarn. Kvarnen elektrificerades på 1920-talet. Den närliggande gamla bron över Saxån, byggd 1907, är ett sent exempel på stenvalvsbroar. Över ån leder även två av Skånes äldsta broar. De är båda välbevarade stenvalvsbroar och exempelvis Dösjebron är uppförd år 1770. (Länsstyrelsen Skåne 2014-04-24)

Saxån eller Heljarpsån som den också kallas för var segelbar ca fem kilometer. Det gick förr att segla från hamnen vid mynningen upp till Heljarps bro genom lilla Os i rännan mellan Koön och Svanholmen på Saxtorps bys ägor. Det sägs att Saxån mellan hamnen och Heljarpså blev igendämd och fylld år 1677, efter att svenskarna hade bränt Heljarps bro i avsikt att hindra den danska färdvägen mellan Malmö och Landskrona (Rollof 1977).

Kunskapsläget kring vattenanknutna kulturmiljöer är generellt dåligt i avrinningsområdet. Det skulle därmed vara av största vikt att genomföra inventeringar och värderingar av hela kulturmiljöer med koppling till vattendrag.

1.5 Vattenförvaltning, åtgärdsförslag och biotopkartering

I Saxåns avrinningsområde finns totalt 5 ytvattenförekomster. Avrinningsområdets ytvatten mynnar i kustvattenförekomsten Lundåkrabukten. För att uppnå god ekologisk status i vattendragen måste åtgärder vidtas, såsom att uppdatera kunskapsläget alternativt att ta fram helt ny kunskap innan andra typer av åtgärder blir aktuella. Orsak till att god ekologisk status inte nås i Saxån bedöms till största delen kunna kopplas till problemen övergödning, miljögifter, tillsammans med problemet fysisk påverkan, dvs. negativ påverkan på vattendragets naturliga flöde och form samt problemen miljögifter och vattenuttag. Åtgärder i form av anlagda våtmarker och trädbevuxna skyddszoner har bedrivits inom Saxåns avrinningsområde. Fortfarande saknas emellertid trädbevuxna skyddszoner längs delar av vattendraget, och fler våtmarker behövs. Trädbevuxna skyddszoner har viktiga funktioner för att bromsa upp tillförseln av lerpartiklar, näringsämnen och bekämpningsmedel. För att klara god status med avseende på näringsämnen uppskattas behovet vara att minska det totala fosforläckaget (Vattenmyndigheten Södra Östersjön 2009).

Sommaren 2005 biotopkarterade Länsstyrelsen i Skåne hela Saxåns huvudfåra. Från Saxåns mynning upp till källflödet sydväst om Ask har naturmiljön dokumenterats på detta sätt. Karteringen visade att Saxån är ett mycket vackert och skyddsvärt vattendrag. Saxåns närmiljö utgör en stor del av de sista kvarvarande naturområdena i ett annars starkt jordbrukspräglat landskap. Saxån är en typisk slättå med låg fallhöjd som sakta ringlar sig fram i landskapet. I de delar av vattendraget som ej är så kraftigt påverkade av rätningar och rensningar är naturvärdena höga bl.a. finns den starkt hotade tjockskaliga målarmusslan (*Unio crassus*) och kungsfiskare (*Alcedo atthis*). Resultaten från biotopkarteringen har utmynnat i förslag på åtgärder för att bibehålla och förstärka naturvärdena i Saxån. I rapporten presenteras förslag på skyddsvärda sträckor samt sträckor som behöver åtgärdas.

Det finns ett lokalt investerings- och handlingsprogram för Saxån som Saxån-Braåns vattenvårdskommitté och Landskrona stad har tagit fram: <http://www.saxan-braan.se/>.

1.5.1 Ekologisk status

Statusklassningen är preliminär och kan komma att ändras. Klassningen nedan är hämtad från VISS 2014-04-22.

EU CD	Namn	Ekologisk status
SE619696-132890	Braån	Otillfredsställande
SE619484-133609	Saxån: Välabäcken-källa	Måttlig
SE619310-132303	Saxån: Braån-Välabäcken	Måttlig
SE619598-131879	Saxån: Havet-Braån	Måttlig
SE619249-133108	Välabäcken	Otillfredsställande

Braån

Braån bedöms ha otillfredsställande status. Bedömningen baseras på de biologiska kvalitetsfaktorerna fisk och påväxtalger. Vattenkemiska resultat visar på kraftig näringspåverkan. Den fysiska påverkan på vattendraget är hög med såväl vandringshinder som markavvattning (VISS 2014).

Saxån: Välabäcken-källa

Saxåns övre del bedöms ha måttlig status. Bedömningen baseras på den biologiska kvalitetsfaktorn fisk. Vattenkemiska resultat visar att vattendraget är måttligt näringspåverkat (VISS 2014).

Saxån: Braån-Välabäcken

Saxån mellan Braån och Dösjebro bedöms få höjd status från otillfredsställande till måttlig. Bedömningen baseras på de biologiska kvalitetsfaktorerna fisk och påväxtalger. De biologiska kvalitetsfaktorerna bedöms ha måttlig status. Detta stöds även av näringsämnen som bedöms ha dålig status (VISS 2014).

Saxån: Havet-Braån

Saxåns utlopp i havet bedöms få höjd status från otillfredsställande till måttlig. Biologiska kvalitetsfaktorer saknas. Näringsämnen bedöms ha dålig status och kategorin särskilt förorenande ämnen bedöms ha måttlig status då bekämpningsmedlet diflufenikan har påträffats i vattenförekomsten. Bedömningen baseras på näringsämnen och särskilt förorenande ämnen samt på uppströms liggande vattenförekomster (VISS 2014).

Välabäcken

Bedömningen baseras på de biologiska kvalitetsfaktorerna påväxt-kiselalger och fisk. Påväxt-kiselalger bedöms ha måttlig status och visar att vattendraget är näringspåverkat. Detta stöds även av vattenkemiska resultat. Fisk bedöms ha otillfredsställande status och indikerar miljöproblem som rör organismers vandringsmöjligheter samt vattendragets flöde och form. Särskilt förorenande ämnen bedöms ha måttlig status då bekämpningsmedlet diflufenikan har påträffats i vattenförekomsten (VISS 2014).

1.5.2 Kemisk status

Kartbilaga 4 Kemisk status

Ingen av de fem ytvattenförekomsterna i Saxåns avrinningsområde uppnår god kemisk status på grund av för höga halter av kvicksilver. I Sverige överstiger kvicksilver gränsvärdet i alla ytvattenförekomster; sjöar, vattendrag och kustvatten. Den främsta anledningen till att kvicksilverhalterna i vattnet är för höga är internationellt luftnedfall under en lång tid.

Saxån – en slättå som meandrar fram i landskapet.
Foto Vibeke Lirås, Länsstyrelsen Skåne 2005.

2 KUNSKAPSLÄGET KULTURMILJÖ M.M.

2.1 Nationella intressen

2.1.1 Kulturvattendrag

Inget vattendrag inom Saxåns avrinningsområde eller kustområde Marbäcken-Lundåkrabäcken pekas ut som natur- och kulturvattendrag enligt Vattendragsutredningen (SOU 1996:155) *Omtankar om vattendrag*.

2.1.2 Nationellt särskilt värdefulla eller värdefulla vattendrag

Kartbilaga 5 Värdefulla vatten

Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet och Fiskeriverket har tillsammans med länsstyrelserna sammanställt nationellt värdefulla sötvattensområden sett utifrån natur-, kulturmiljö- respektive fiskesynpunkt. Områdena pekades ut 2006 i samband med framtagandet av en nationell strategi för skydd av särskilt värdefulla sjöar och vattendrag. Information om områdena finns bland annat i databasen och karttjänsten Värdefulla Vatten (Naturvårdsverket). Arbetet skedde under stor tidpress och utifrån bristfälliga urvalsunderlag, varför en revidering är nödvändig.

2.1.1.1 Kulturmiljövård

Två områden inom Saxåns HARO är utpekade som nationellt särskilt värdefulla vattendrag enligt Riksantikvarieämbetet.

Rååns dalgång mm (RI:M:010)

Det utpekade området berör den nordöstra delen av Saxåns avrinningsområde och inte direkt något av de större vattendragen men i närheten av Braån. Örstorpsbäcken rinner genom området. Motivering och beskrivning för området lyder; dalgångsbygd kring Råån och svagt kuperat öppet odlingslandskap där ett omfattande och landskapsdominerande fornlämningsbestånd vittnar om bosättningskontinuitet alltsedan stenåldern. Fornlämningsmiljöer med dösar och gånggrifter från stenåldern, bronsålder och järnålder.

Norrvidinge – Karaby backar (RI:M:032)

Området berör de centrala delarna av Saxåns avrinningsområde och den norra delen av Marbäcken-Lundåkrabäckens kustområde. Saxån och Välabäcken rinner genom området. Motivering och beskrivning av område lyder; Delvis flackt och lätt kuperat odlingslandskap med karaktär av dalgångsbygd kring Saxån och talrika fornlämningsmiljöer med monumental verkan. Stenvalvsbroar över Saxån från 1700-1800-talen. Gissleberga stora kvarnanläggning från 1800-talets slut.

2.1.1.2 Naturvård

Ett område är utpekad som särskilt värdefullt enligt Naturvårdsverket.

Saxån med biflöden (M 2124)

Det utpekade området täcker hela Saxån och biflödet Långgropen. Motivering och beskrivning av området lyder; ringlande med inslag av meanderlopp, erosionsdal. Viktig vandringsled för havsöring. Stort geovetenskapligt intresse genom de naturliga landskapsförändringar som sker i ådalen. Vackra betesmarker utefter ån. Kungsfiskare och övervintrande rovfåglar.

2.1.1.3 Fiskevård

Ett område är utpekad som nationellt värdefullt enligt Fiskeriverket.

Saxån (M_FiV_37)

Området Berör Saxån och Braån. Området är utpekad som värdefullt då det hyser bestånd av havsvandrande öring och tjockskalig målarmussla.

2.1.3 Riksintressen för kulturmiljövården

Kartbilaga 6 Riksintressen

I Saxåns avrinningsområde och kustområde 92/93 ligger 7 områden av riksintresse för kulturmiljövården.

Barsebäck - Hoftorup [M46] (Barsebäck och Hoftorup sn:r)

Motivering: Öppen *slättbygd* i kustzonen med förhistorisk bosättnings- och brukningskontinuitet med en dominerande fornlämningskoncentration i det sedan medeltiden av Barsebäcks slott formade landskapet. De av godsförvaltningen präglade agrara *gårds-* och *bymiljöerna*, samt *fiskeläget* Barsebäck med medeltida ursprung. (*Fornlämningsmiljö, Slottslandskap*).

Uttryck för riksintresset: Järavallen, det forna Litorinahavets strandlinje, betade strandängar, gånggrifter vid Storegård och Gillhög, dös vid Hofterup, stora bronsåldershögar - Kung Hottars hög och Tiondehögen med dominerande läge i landskapet. Det av stordrift präglade slättlandskapet som formats av Barsebäcks slott. Slottet är av medeltida ursprung och av strategisk försvarsbetydelse men omformades under 1800-talets andra hälft enligt tidens gällande renässansideal. Vallgravar, park- och allésystem. Barsebäcks *sockencentrum* med medeltida kyrka som omgestaltats under 1700-talet, prästgård i korsvirke från 1800-talet, skola och bygdegård. Barsebäcks *fiskeläge* med tät och karaktäristisk bebyggelsestruktur med fiskarstugor, skeppar- och kaptensgårdar med tillhörande trädgårdar. Hofterups *kyrkby* med medeltida kyrka som under 1700- och 1800-talen omgestaltats.

I området ingår även: Försvarsanläggningar i form av skansar och vallar från 1700-talet vid Barsebäck som ingått i Öresundskustens försvarssystem (RAÄ 2013).

Eslöv [M182]

Motivering: *Stadsmiljö -järnvägsstad* - som visar järnvägens och industrialismens betydelse för den moderna tätortsutvecklingen, hur en hållplats på den rena landsbygden successivt utvecklades till planmässigt uppbyggt stationssamhälle och så småningom stad.

Uttryck för riksintresset: Spår av vägsträckningar, markanvändning och bebyggelse från tiden före järnvägens tillkomst och det nya samhällets tidigaste skeden. Den successivt framvuxna rutnätsplanen med tomtstruktur, platsbildningar och gaturum. Bebyggelsen och dess täta, stadsmässiga, men relativt småskaliga karaktär. De kringbyggda kvarteren med bostäder och lokaler för handel och hantverk samt ekonomibyggnader och bakgårdar. Offentliga byggnader med bl.a. den nygotiska kyrkan (1891) som givit upphov till begreppet "Eslövsgotik". Järnvägsmiljön med stationshuset från 1913, industribyggnader och andra till järnvägen knutna byggnader och anläggningar. Den lokala byggnadstraditionen med hus i företrädesvis rött och gult tegel. Inslag av parker och grönska. Det tidiga 1900-talets utvidgningsområden, med tidstypisk terränganpassad plan och villor på stora, grönskande tomter. Medborgarhuset, ritat av H Asplund, från 1957 och annan bebyggelse som visar den fortsatta utvecklingen under 1900-talet (RAÄ 2013).

Norrvidinge - Södervidinge [M32] (delen i Annelöv sn)

Motivering: Delvis flackt och lätt kuperat *odlingslandskap* med karaktär av *dalgångsbygd* kring Saxån och talrika *fornlämningsmiljöer* med monumental verkan, *gårds-* och *bymiljöer* samt *kyrkby*.

Uttryck för riksintresset: Kuperat höjdstråk i *fullåkersbygd* med lång bosättningskontinuitet och med monumentala fornlämningsmiljöer i form av bronsåldershögar och megalitgravar, Harald Hindetands gravhög, Karaby backar. Dagstorp, Södervidinge, Döjsöbro och Västra Karaby 1800talskyrkor, den trelängade Dagstorps gammalgård med välbevarad korsvirkesbebyggelse från tidigt 1800-tal och stenvalvsbroar över Saxån från 1700-1800-talen. (Miljön berör även Kävlinge och Svalövs kommuner) (RAÄ 2013).

Norrvidinge - Södervidinge [M32] (delen i Dagstorp, Södervidinge och V Karaby sn:r)

Motivering: Delvis flackt och lätt kuperat odlingslandskap med karaktär av *dalgångsbygd* kring Saxån och talrika *fornlämningsmiljöer* med monumental verkan, *gårds-* och *bymiljöer* samt kyrkby.

Uttryck för riksintresset: Kuperat höjdstråk i *fullåkersbygd* med lång bosättningskontinuitet och med monumentala fornlämningsmiljöer i form av bronsåldershögar och megalitgravar, Harald Hindetands gravhög, Karaby backar. Dagstorp, Södervidinge, Döjsöbro och Västra Karaby 1800-talskyrkor, den trelängade Dagstorps gammelgård med välbevarad korsvirkesbebyggelse från tidigt 1800-tal och stenvalvsbroar över Saxån från 1700-1800-talen. (Miljön berör även Landskrona och Svalövs kommuner) (RAÄ 2013).

Norrvidinge - Södervidinge [M32] (delen i Norrvidinge och Norra Skrävlinge sn:r)

Motivering: Delvis flackt och lätt kuperat odlingslandskap med karaktär av *dalgångsbygd* kring Saxån och talrika *fornlämningsmiljöer* med monumental verkan, *gårds-* och *bymiljöer* samt kyrkby.

Uttryck för riksintresset: Dominerande bronsåldershögar som är belägna på höjddryggarna som sträcker sig på ömse sidor om Saxån. Norrvidinge kyrka av medeltida ursprung som omgestaltats under 1700- och 1800-talen, kyrkbyn med prästgård från 1800-talets slut, *gatehus* och stenvalvsbro över Saxån. (Miljön berör även Kävlinge och Landskrona kommuner).

I området ingår även:

Gissleberga stora kvarnanläggning från 1800-talets slut med industrihistoriskt intresse (RAÄ 2013).

Råå-åns dalgång [M10] (delen i Asmundtorp, Glumslöv, Härslöv, Säby, Vadensjö och Örja sn:r)

Motivering: *Dalgångsbygd* kring Råå-ån och svagt kuperat öppet odlingslandskap där ett omfattande och landskapsdominerande fornlämningsbestånd vittnar om bosättningskontinuitet alltsedan stenåldern. Stora *bymiljöer*, *gårds-* och *säteribildningar* som väl speglar traktens bosättningsmönster och byggnadsskick samt genom dalgångens rika lerfyndigheter, lämningar efter stenkols- och lerbrytning samt betydande tillverkning av tegel och lergods fr.o.m. 1800-talets slut. (*Vägmiljö, Slottslandskap, Boställsmiljö, Industrimiljö*).

Uttryck för riksintresset: Talrika landskapsdominerande och samlade *fornlämningsmiljöer* från sten- och bronsåldern i form av gånggrifter och vidsträckta gravfält. Variationsrikt odlings- och beteslandskap av skifteskaraktär med bevarat väg- och hägnadssystem, alléer, samt spritt bebyggelsemönster, Glumslövs och Rönneberga backar. *Kyrkbyar* med 1800-tals kyrkor i Säby, Vadensjö, Härslöv och Asmundtorp - den sistnämnda i monumental nygotik och med ett dominerande läge. *Fiskelägena* Ålabodarna och Sundvik. Örenäs slott från 1700-talet, Säbyholms herrgård med 1700-1800-tals bebyggelse, Säbyholms mölla, överstebostället Hilleshög, och utefter kustzonen lertag och andra lämningar efter tidigare tegelframställning. (Miljön berör även Helsingborgs och Svalövs kommuner).

I området ingår även: Lämningar efter skansar på flera platser utmed kustzonen mellan Ålabodarna och Borstahusen. Skansarna har ingått i Öresundskustens försvarssystem under 1700-talet (RAÄ 2013).

Teckomatorp [M 177] (Norra Skrävlinge sn)

Motivering: Stationssamhälle som speglar järnvägen som samhällsbildande faktor, och en snabb utveckling från obemannad hållplats längs banan till planmässigt uppbyggt samhälle med stadsmässiga drag.

Uttryck för riksintresset: Planmönstret, med enhetliga rutnätskvarter, tomtstorlekar, torg och planteringar. Gatukaraktären med hus placerade i gatulinjen, slutna gatufasader och ibland trädrader. Byggelsens skala, volym och enhetliga, och stadsmässiga karaktär, med byggnader i 2-3 våningar, i rött och gult tegel, avfasade hörn m.m. Karaktärsbyggnader som stationshus, järnvägshotell och skola. Enkelt utformade handels- och hantverksgårdar (RAÄ 2013).

Trolleholm [M31] (delen i Torrlösa sn)

Motivering: Vidsträckt slottslandskap och odlingslandskap kring Trolleholms slott av medeltida ursprung som under 1800-talets slut omdanats i en kontinental- och medeltidsinspirerad blandstil.

Uttryck för riksintresset: Öppet och allékantat odlingslandskap som präglats av slottets stordrift. Det över den kringliggande slätten dominerande Trolleholms slott med trelängad huvudbyggnad som omdanats av den danske arkitekten F Meldahl, välbevarad ekonomibebyggelse av C G Brunius, vallgravar, *parker*, smedja, arbetarbostäder, skola - alla typiska och välbevarade bebyggelseinslag i den karaktäristiska och helgjutna slottsmiljön. (Området berör även Eslövs kommun).

I området ingår även: Trolleholms station från 1890-talet belägen på behörigt avstånd öster om slottet (RAÄ 2013).

Västra Strö - Trolleås [M53] (Västra Strö och Trolleås sn:r)

Motivering: Slottslandskap med förhistorisk kontinuitet kring Trolleås slott av medeltida ursprung där godsförvaltningen genom århundraden satt sin prägel på landskapets utformning och den kringliggande till slottet knutna bebyggelsen och underlydande *by- och kyrkomiljöerna*. (*Fornlämningsmiljö, Borgmiljö*).

Uttryck för riksintresset: Sju runstenar - Thulestenarna - som erinrar om vikingatida resor. Ruinerna efter de medeltida kyrkorna Gullarp och Västra Strö, Näs medeltidskyrka, Västra Strös och Trolleås 1800-talskyrkor, Västra Strö kyrkby med skola/fattighus, *gatehus* och bevarade gårdar. Trolleås slott och borganläggning från 1500-talet, under 1890-talet omgestaltat till sitt nuvarande utseende efter ritningar av F Meldahl, välbevarad ekonomibebyggelse i gråsten, tegel och korsvirke från tiden 1700-1800-tal. Stenvalvbroar.

I området ingår även: Trolleås station, utmed järnvägen Eslöv - Landskrona, som fick sitt nuvarande utseende 1929 (RAÄ 2013).

2.1.4 Kulturresevat

Det ligger inget kulturresevat inom Saxåns avrinningsområde eller kustområde Marbäcken-Lundåkrabäcken.

2.1.5 Kyrkor (BBR)

Kartbilaga 7 Kulturmiljöer - FMIS, BBR & KMP

Tabellen visar de kyrkor som ligger inom Saxåns HARO och KARO 92/03 inom en buffert av 100 meter från fastighetskartans vattenskikt. Ett par av kyrkorna är beskrivna efter tillgänglig information i bebyggelseregistret (BBR).

Kommun	Socken	Kyrka	År
Eslöv	Trollenäs	NÄS KYRKA	1100
Eslöv	Trollenäs	TROLLENÄS KYRKA	1860
Svalöv	Torrlösa	TORRLÖSA KYRKA	1844
Svalöv	Felestad	FELESTADS KYRKA	1100

Trollenäs kyrka

Byggd 1860-61 som gemensam kyrka för de 1860 sammanslagna socknarna Näs och Gullarp. Gullarps kyrka revs i mitten av 1850-talet. Näs kyrka, som ansågs vara för liten för de bägge församlingarna, fick dock stå kvar. Byggherre vara friherre Nils Trolle, som även ombesörjde ritningar från den danske arkitekten J J Eckersberg. Kyrkan är ett intressant exempel på ett delvis privat initiativ till kyrkobyggnade under perioden och det är troligen också närheten till godset Trollenäs som gjort att kyrkan bevarats så pass intakt (RAÄ 2014-04-24).

Torrlösa kyrka

Byggd mellan 1844-49 av akademimurmästare Johan Stenberg från Lund efter ritningar av Carl Georg Brunius. Tornet uppges vara färdigt först 1852. Invigd 7 oktober 1849 av biskop H Reuterdahl (RAÄ 2014-04-24).

2.1.6 Byggnadsminnen (BBR)

Kartbilaga 7 Kulturmiljöer - FMIS, BBR & KMP

Inom Saxåns HARO och KARO 92/93 samt inom en buffert av 100 meter från fastighetskartans vattenskikt ligger ett byggnadsminne.

Kommun	Socken	Byggnadsminne	År
Eslöv	Trollenäs	Trollenäs slott	1500

Trollenäs slott

Trollenäs slott, som har medeltida ursprung, är beläget vid det näs som bildas av Saxåns sammanflöden. Borgens läge, omgivet av åslingorna och träskmark, hade fortifikatoriska fördelar. Slottet fick sitt nuvarande utseende efter en ombyggnad under åren 1891-95. Exteriören är i det närmaste oförändrad sedan denna ombyggnation. Flera välbevarade rumsindelningar från denna tid finns bevarade. Trollenäs slott, som ursprungligen uppfördes på 1500-talet, är ett av Sveriges bästa exempel på ett slott i nyrenässans från 1800-talets senare hälft. Riksrådet Tage Ottesen Thott byggde under 1550-talet om och nyuppförde delvis slottet som var i två våningar med sadeltak och trappstegsgavlar på en korsformad plan. En envåningslänga anslöt till huvudbyggnaden längs norra gårdssidan. Borggården omgavs av en mur. År 1662 bytte släkten Thott godset mot ett annat i Danmark och ätten Trolle blev ny ägare till Slottet Näs. I samband med detta blev godset fideikommiss och fick namnet

Trollenäs. År 1797-98 gjordes en ombyggnad som utplånade den senmedeltida karaktären. Slottet höjdes med en våning och gavs en mer tidsenlig framtoning.

Trollenäs nuvarande utseende härrör från en genomgripande om- till- och påbyggnad, genomförd av Nils och Anna Trolle 1891-95 efter ritningar av danske arkitekten Ferdinand Meldahl. Inspirerad från Viollet-le Ducs restaureringar av franska renässansborgar sammansmälte Meldahl stildrag från skånsk-danska slott med franska till en enhetlig anläggning. Slottet fick en monumental resning genom att fasaderna höjdes. Den västra korsarmen restes till ett mäktigt torn i handslaget tegel med kopparhuv, rikt dekorerad med bl.a. infogat mönstertegel med Trollevapnet. På gårdssidan byggdes ett runt torn samt två nya flyglar som avslutades med trevåniga gavelpaviljonger. Väggarna kläddes med maskinslaget tegel, taken täcktes med skiffer och tornspirorna med kopparplåt. På ömse sidor av porten i det runda gårdstornet lät Nils Trolle sätta upp två sandstenstavlor; den ena är Tage Thotts inskriftstavla från 1550-talet och den andra är Nils Trolles egen.

Interiörerna i Barockstil utformades av slottsarkitekt Agi Lindgren som bl.a. hade Drottningholm som en av förebilderna. Flera av den tidens ledande konstnärer medverkade vid utsmyckningen. Salongens takplafond målades av Oscar Björk och matsalens dito av J. AG. Andersson Acke. I den mäktiga entréhallen möts man av den s.k. flygande trappan som genom att dess steg är långt inmurade i väggen, och saknar yttre stödkonstruktion tycks sväva i luften. Anna Trolle hade stort trädgårdsintresse och tog sig an parken och trädgården runt slottet. Parken omskapades delvis efter inspiration från kopparsticken i Suecia Antiqua et Hodierna. Parken är idag förenklad. Ombyggnaden av Trollenäs blev en av de sista i raden av monumentala omgestaltningar av skånska herresäten utförd i den fullfjädrade historicismens anda. Till sin storlek och prakt tävlar byggnaden med de kungliga slotten (Länsstyrelsen i Malmöhus län 1993).

Trollenäs slott med slottsbron och dammen i förgrunden. Foto Vibeke Lirås, Länsstyrelsen Skåne 2005.

2.1.7 Fornlämningar (FMIS)

Kartbilaga 7 Kulturmiljöer - FMIS, BBR & KMP

Tabellen visar de lämningar som är registrerade i FMIS och ligger inom en buffert av 50 meter från fastighetskartans vattenskikt. Blåmarkerade lämningar har starkare vattenanknytning än andra. De blåmarkerade lämningarna är utmarkerade i kartbilagan.

FMIS: Lämningstyp	Summa alla	Punkt	Yta	Linje
Begravningsplats	4		4	
Boplats	158	4	154	
Boplatslämning övrigt	1		1	
Boplatksområde	4		4	
Borg	2		2	
Bro	10	3	7	
Bytomt/gårdstomt	59		59	
Fartygs-/båtlämning	1	1		
Fornlämningsliknande bildning	1	1		
Fossil åker	2		2	
Fyndplats	25	18	7	
Fyndsamling	1	1		
Färdväg	1		1	
Fästning/Skans	1		1	
Grav- och boplatksområde	12		12	
Grav - uppgift om typ saknas	2	2		
Gravfält	1		1	
Grav övrig	1	1		
Gränsmärke	2	2		
Hamnanläggning	2		2	
Hägnad	1			1
Hägnadssystem	10			10
Hällristning	1	1		
Hög	8	4	4	
Kyrka/kapell	1	1		
Lägenhetsbebyggelse	1		1	
Minnesmärke	4	4		
Naturföremål/bildning med tradition	1	1		
Område med fossil åkermark	2		2	
Plats med tradition	4	1	2	1
Sammanförda lämningar	1	1		
Stenkammargrav	1	1		
Stensättning	2	2		
Vägmärke	1	1		
Totalt	328	50	266	12

2.1.8 Riksintressen för naturvården

Kartbilaga 6 Riksintressen

Tabellen visar de områden som är av riksintresse för naturvården och som ligger inom Saxåns HARO och kustområde Marbäcken-Lundåkrabäcken.

Originalid	Riksintresseområde
N50	V Karaby – Dagstorps backar – Dagstorps mosse
N54	Hemmingsberga
N51	Kuststräckan Häljarp-Lomma med inland
N49	Saxån-Braån

2.1.9 Naturreservat

Kartbilaga 8 Naturreservat, Natura 2000, Historiska våtmarker & Dikningsföretag

Inget naturreservat ligger inom Saxåns HARO eller kustområde Marbäcken - Lundåkrabäcken.

2.1.10 Natura 2000

Kartbilaga 8 Naturreservat, Natura 2000, Historiska våtmarker & Dikningsföretag

Tabellen visar de Natura 2000-områden som ligger inom Saxåns avrinningsområde och kustområde Marbäcken – Lundåkrabäcken.

Site code	Namn
SE0430044	Dagstorps mosse (SCI)
SE0430164	Ekeshögarna (SCI)
SE0430174	Fågelsjön (SCI)
SE0430163	Karaby backar (SCI)
SE0430138	Lundåkrabukten (SPA)
SE0430091	Löddeåns mynning (SPA)
SE0430162	Saxåns mynning-Järavallen (SCI)

2.1.11 Övrigt

Kartbilaga 9 Ängsbevattning, RAMSAR & Dammar

RAMSAR-området "Lundåkra Bay" ligger vid kusten inom Saxåns avrinningsområde och Marbäcken-Lundåkrabuktens kustområde.

2.2 Kulturmiljöprogram och inventeringar

2.2.1 Regionalt kulturmiljöprogram

Kartbilaga 7 Kulturmiljöer - FMIS, BBR & KMP

Tabellen visar de områden som ingår i Skåne läns regionala kulturmiljöprogram och som ligger inom Saxåns HARO och kustområde 92/93.

Regionalt kulturmiljöprogram
Borgeby-Löddeköpinge-Hög-Stävie
Dagstorp-Södervidinge-Västra Karaby-Norrvidinge
Eslöv
Gillhög-Barsebäck-Järavallen
Hofterup
Källs Nöbbelöv
Källstorp-Lönnstorp-Munkagårda
Kävlinge-Furulund-Kullen
Marieholm
Rååns dalgång
Saxtorpsbanan
Svalöv
Teckomatorp
Trolleholm
Trollenäs-V Strö
Vikhög
Östra Karaby
Kulturmiljöstråk
Skånelinjen Per Albin-linjen
Södra stambanan

De kommunala kulturmiljöprogrammen har valts att inte behandlas i Skånes kunskapsöversikter. Detta beror på att det inte finns kommunala kulturmiljöprogram i alla Skånes kommuner. Vidare är flera av de som finns inaktuella och av varierande kvalitet. Det regionala kulturmiljövårdsprogrammet däremot berör samtliga kommuner och är kvalitetssäkrat av Länsstyrelsen.

Nedan listas de områden som hyser kulturhistoriska värden med starkare anknytning till sjöar och vattendrag.

Dagstorp-Södervidinge-Västra Karaby-Norrvidinge

Det flacka slättlandskapet mellan Kävlinge och Landskrona avbryts vid Västra Karaby och Dagstorp av ett kraftigt kuperat höjdråk. Området är ett utpräglat jordbruksområde med inslag av betesmark, särskilt på Karaby backar och utmed Saxån, som bildar gräns mellan kommunerna Landskrona och Kävlinge. Landskapet kring Saxån var redan under stenåldern ett attraktivt område. Jordmånen och Saxåns vattendrag med tillhörande strandmarker var väl lämpade för de tidigaste åkerbrukskulturernas odling och boskapsskötsel.

I en spannmålsproducerande bygd som denna var behovet av kvarnar stort. I äldre tid utnyttjades Saxån för vattendrivna kvarnar och senare kompletterades dessa med väderkvarnar. Gissleberga kvarnkomplex från 1897-1904 ersatte en äldre vattenkvarn och en närliggande väderkvarn. Kvarnen elektrificerades på 1920-talet. Den närliggande gamla bron över Saxån, byggd 1907, är ett sent exempel på stenvalvsbroar. Över ån leder även två av

Skånes äldsta broar. De är båda välbevarade stenvalvsbroar. Dösjebron är från 1770 (Länsstyrelsen Skåne 2014-04-24).

Trolleholm

Det väl bibehållna och mångskiftade byggnadsbeståndet av bland annat smedja, bostadshus, kvarn, uthus och skola illustrerar en helhetsmiljö då sätesgården fungerade som en självförsörjande enhet. Parken och vallgraven är andra delar i anläggningen (Länsstyrelsen Skåne 2014-04-24).

Trollenäs – V Strö

Bygden har varit av betydelse under förhistorisk tid, bland annat på grund av tillgången på betesmark och slåttermarker utmed Saxån. Godsanläggningen ligger i en park och mindre lövskog med Saxån och dess biflöde, Gullarpsån, slingrande genom området. Av betydelse är den omfattande parken och de äldre stenvalvsbroarna. Intill det före detta stationsområdet står en valskvarn med spannmålssilo som exponenter för jordbrukets starka ställning i bygden (Länsstyrelsen Skåne 2014-04-24).

2.2.2 Broar

Kartbilaga 7 Kulturmiljöer - FMIS, BBR & KMP

Tabellen visar de broar som finns med i det regionala kulturmiljöprogrammet för Skåne.

Namn	Typ	Byggd	Material
Bro vid Felestad (Svalöv kommun)	balkbro	1930	betong
Bro vid Trollenäs (Eslöv kommun) Se omslagsbild!	valvbro	1800-t	sten
Bro vid Vittskövle (Svalöv kommun)	valvbro	1938	betong
Bro vid Vittskövle (Svalöv kommun)	valvbro	1800-t	sten
Bro över Braån vid Brovalla (Landskrona kommun)	valvbro	1764	sten
Bro över bäck vid Dösjebro (Kävlinge kommun)	valvbro	1770	sten
Bro över Saxån vid Annelöv (Landskrona kommun)	valvbro	1785	sten
Bro över Storån vid Reslöv (Eslöv kommun)	valvbro	1918	sten

Tabellen visar de broar som är registrerade i FMIS.

RAÄ-nummer	Kommun	Typ	Beskrivning
Bosarp 15:1	Eslöv	Valvbro	Ca 5 m lång, 3 m bred och 1.5 m hög. Ett spann av tuktade gråstenar. På sidorna stenstolpar med järnräcken. Yngre typ av valvbro – Övrig kulturhistorisk lämning (RAÄ – FMIS).
Trollenäs 35:1	Eslöv	Valvbro	Ca 25 x 5 m (N-S) med 3 spann ca 5 m bred och 2 m hög. Breddad. Byggt 1850-1900. Klass 1 b enligt broinventering - Fornlämning (RAÄ – FMIS).
Norrvidinge 77:1	Svalöv	Valvbro	Ca 15 x 5 m (N-S) med 2 spann ca 3 m bred och 2,5 m hög i avhuggen sten. Järnräcken vid brons sidor. Enligt broinventering är bron uppförd år 1907, klass 1b - Fornlämning (RAÄ – FMIS).
Södervidinge 42:1	Kävlinge	Valvbro	Ca 10 x 4 m (NV-SÖ), i Ö breddad ca 2 m (cementerat valv). Ett spann ca 5 m bred och 2 m hög av tuktad sten. Vid sidorna finns moderna järnräcken. Enligt broinventering är bron byggd år 1878 och breddad 1929, klass 2 - Fornlämning (RAÄ – FMIS).
Reslöv 33:1	Eslöv	Valvbro	Stenvalvsbro över Saxån, 16 m lång (NÖ-SV), 6 m bred och 3 m hög. I ett spann av råhuggna kvadrar. Räck av stenstolpar med tvärså i metall. Byggt år 1918, klass 1b - Fornlämning (RAÄ – FMIS).
Asmundtorp 13:1	Landskrona	Valvbro	Ca 20 m lång (NNV-SSÖ) och ca 6 m bred. Ett spann ca 7 m och 4 m hög. Räck av tuktade hällar stående kant i kant. Byggt 1764 - Fornlämning (RAÄ - FMIS).
Torrlösa 168:1	Svalöv	Valvbro	Ca 10 x 5 m (ÖSÖ-VSV) med ett spann, ca 3 m bred och 2 m hög (NV-SÖ). Modernt järnräcke. Fornlämning (RAÄ – FMIS).
Bosarp 13:1	Eslöv	Valvbro	Stenvalvbro ca 12 m lång (N-S9, ca 5 m bred och 4 m hög i ett spann. Byggt av tuktade gråstenar och räck av järn. Äldre bro - Fornlämning (RAÄ – FMIS).
Västra Karaby 9:1	Kävlinge	Valvbro	Ca 20 m lång (NNV-SSÖ) ca 5 m bred och 2.5 m hög. Ett spann, ca 6 m långt och 2 m högt. Bron byggd av tuktade stenar. På brons mitt är sidoräcken av murad gråsten samt järnräcken. En minnes sten är inmurad. På den Ö sidan finns en inskription att bron är byggd år 1770 och den V sidan att på platsen stod ett fältslag år 1180 – Fornlämning (RAÄ – FMIS).
Annelöv 2:1	Landskrona	Valvbro	16 m Lång (NNV-SSÖ), 6-7 m bred och 4 m hög. Ett spann, 7,5 m långt och 3 m högt. Byggt av tuktade gråstenar och räck av järn. Uppförd år 1785 – Fornlämning (RAÄ – FMIS).

2.2.3

Dikesföretag och historiska våtmarker

Kartbilaga 8 Naturreservat, Natura 2000, Historiska våtmarker & Dikningsföretag

Få län i landet är så kraftigt påverkade av markanvändning som Skåne. Det skånska vattenlandskapet har under de senaste 150 åren genomgått en kraftfull förändring. De flesta våtmarkerna har dikats ut, flertalet sjöar har sänkts och de flesta vattendrag är i varierande grad rätade, dikade eller kulverterade. Nästan alla vattensystem i länet är i dag berörda av

dikning och antalet dikningsföretag i länet uppgår till omkring 5000. På Länsstyrelsen finns akter från uppskattningsvis 4000 dikningsföretag och på lantmäteriet runt 1000. Arbetet med att digitalisera Skånes dikningsföretag pågick i projektform fram till årsskiftet 2011-2012 och finns numera som tillgängligt GIS-skikt.

Kartbilagan visar i vilka delar dikningsföretag har varit verksamma och där båtnadsområden utvunnits. Ett båtnadsområde i ett dikningsföretag är det område som fick sådan nytta av de förändrade vattenförhållandena att värdet ökade, t.ex. genom att marken kunde förvandlas från fuktäng till åker och från sjöbotten eller kärr till betesmark.

I Saxåns HARO och Marbäcken-Lundåkrabäcken finns 146 båtnadsområden, där det äldsta utvanns år 1891 i Norra Möinge. 181 dikesföretag finns registrerade inom samma område, där det tidigaste belägget är från år 1900 i Östra Karaby.

Koncentrationen av dikningsföretag är tämligen jämnt fördelat i hela avrinningsområdet. Vattendragen är sträckvis morfologiskt förändrade i samband med dikningsföretag, vilket ger en negativ effekt på den ekologiska statusen. Kartbilagan visar även att de historiska våtmarkerna har haft störst utbredning i de nordöstra och sydvästra delarna av området (Kartbilaga 8 Naturreservat, Natura 2000, Historiska våtmarker & Dikningsföretag).

Påverkan på Saxån från täckdiken och diken i vattendragen är stor. I Saxån mynnar 6 vattendrag, 32 diken och 64 täckdiken; det blir ca 2 diken/täckdiken per km och vattendrag. Medelbredden på vattendragen är 2,1 m och medeldjupet är 0,32 m. Dikena har en medelbredd på 1,9 och ett medeldjup (avstånd från markytan) på 0,9 m. Täckdikena har en medelbredd på 0,3 och ett medeldjup (avstånd från markytan) på 0,9 m (bilaga.5), troligen är antalet täckdiken underskattat, den kraftiga vegetation som periodvis finns längsmed vattendraget vid tidpunkten för biotopkarteringen gjorde det svårt att se rör som mynnade ut i vattendraget.

Diken kan påverka vattendraget genom ökad tillförsel av näringsämnen och sediment, speciellt under perioder med höga flöden. Finpartikulärt material i ån slammar igen botten och påverkar musslor och uppväxtområden för öring negativt. Andelen diken/täckdiken som noterades under karteringen år 2005. Det näringsrika vattnet i Saxån gör att ån snabbt växer igen på sträckor som saknar beskuggning. Bra skuggning har flera positiva effekter på vattendraget, bl.a. genom att förhindra igenväxning och hålla vattentemperaturen nere sommartid. Träd och buskar utgör skydd och spridningskorridorer för vilt och fåglar i landskapet. De är dessutom en förutsättning för att död ved ska tillföras vattendraget. En del sträckor längs Saxån saknar helt naturligt skuggning t.ex. våtmarksområdet vid mynningen och bör ej planteras. Andra sträckor längs med vattendraget kan med fördel planteras med lövträd på den solbelysta sidan, vilket också hade minskat rensningsbehovet i ån. Uppströms Trollenäs är skuggningen överlag dålig på de sträckor där markanvändningen domineras av jordbruksmark.

Påverkan i form av rätning och rensning av vattendraget är stor. Vid jämförelse med flygbilder från 1947 ser man att vattendraget redan då i stort hade sin nuvarande sträckning, men jämför man med den Skånska rekognoseringskartan från 1820 ser man att stora delar av vattendraget är rätat, främst i de övre delarna av avrinningsområdet, och att många mindre bäckar är kulverterade. Trots den kraftiga påverkan på vattendraget är naturvärdena bitvis

höga framförallt i partier som ej rätats utan där vattendraget fortfarande meandrar fritt (Eriksson & Lirås 2007).

2.2.4 Ängsbevattning

Kartbilaga 9 Ängsbevattning, RAMSAR & Dammar

Förekomsten som finns registrerad kommer från BiSOS 1865-1911 och utgör inte all ängsbevattning utan endast den som rapporterats in till hushållningssällskapen under dessa år. Man kan med andra ord se det som ett minimum av socknar där ängsbevattning har förekommit under andra hälften av 1800-talet och tidigt 1900-tal¹.

Tabellen visar de socknar där ängsbevattning förekommit.

Namn	Ängsbevattning
Annelöv	Nej
Ask	Ja
Asmundtorp	Ja
Barsebäck	Nej
Billeberga	Ja
Billinge	Ja
Borlunda	Ja
Bosarp	Nej
Dagstorp	Ja
Eslöv	Ja
Felestad	Ja
Halmstad	Nej
Hofterup	Nej
Hög	Ja
Konga	Ja
Kågeröd	Nej
Källs-Nöbbbe	Ja
Kävlinge	Nej
Lilla Harri	Ja
Löddeköping	Nej
Norra Skräv	Ja
Norrvidinge	Ja
Remmarlöv	Nej
Reslöv	Nej
Saxtorp	Nej
Sireköpinge	Ja
Stehag	Ja
Stora Harri	Ja
Svalöv	Ja

¹ Nils Wallin - Adjunkt i landskapsvetenskap Högskolan Kristianstad, mailkorrespondens 2014-02-04.

Söderviding	Nej
Tirup	Ja
Tofta	Nej
Torrlösa	Ja
Trollenäs	Nej
Vadensjö	Ja
Virke	Ja
Västra Kara	Ja
Västra Strö	Nej
Örja	Ja
Örtofta	Ja
Östra Karab	Ja

2.2.5 Svenskt dammregister

Kartbilaga 9 Ängsbevattning, RAMSAR & Dammar

Inom Saxåns avrinningsområde ligger 5 dammar registrerade i SMHI Svenskt dammregister.

2.3 Ansvarsmiljöer

- **Västskåne med mångsidig industri – en av Sveriges industriregioner**

I *Studier till kulturmiljöprogram för Sverige – Industrimiljöer på landsbygden* (Vikström 1995) presenteras 18 industriella kärnområden, varav detta berör Saxåns HARO. Regionen innehåller ett stort antal branscher och det är särskilt branscher inom livsmedelsindustrin som har anknytning till vattnet.

- **Sockerbruken i Skåne**

Sedan tidigt 1800-tal har betsocker framställts i Skåne. Sockerindustrin är kanske den näringsgren som haft störst inverkan på landskapet. Byggnaderna är stora och anläggningarna omfattande samt ligger i anslutning till järnvägar och vatten – se *Sockrets Katedraler* (Darphin 1994).

- **De skånska slotten och herresätena**

Präglar vattenlandskapet, parker, belägenhet vid sjöar; exempelvis: Barsebäck, Trollenäs och Trolleholm.

- **Ängsbevattning i Skåne**

Skåne och Norrland är i särklass de delar av landet där system med ängsbevattning/översilning har haft störst utbredning även om det förekommit i hela landet. I större delen av socknar inom Saxåns HARO förekom ängsbevattning.

2.4 Sällsynta eller unika limniska kulturmiljöer

Utifrån undersökt kunskapsmaterial framgår det inte om det finns några sällsynta eller unika limniska kulturmiljöer i avrinningsområdet. Detta utesluter inte att det inte finns några sådana miljöer utan påvisar att kunskapsläget kring de vattenanknutna kulturmiljöerna är dåligt.

3 KUNSKAPSUPPBYGGNAD VATTENFÖRVALTNING – KULTURMILJÖ

3.1 Tematisk

- **Dokumentationer av hela vattendrag.** Generellt för Skåne behövs det inventeringar och värderingar av vattenanknutna kulturmiljöer längs hela vattendrag. Många element och vandringshinder ingår i större system med dammanläggningar, kvarnar, kraftverk, rännor m.m.
- **Dammar.** Vad vet vi egentligen om våra dammars kulturhistoriska värden? Den generella kunskapen om vad som är unikt, typiskt, teknikhistoriskt intressant osv. saknas i dagens underlag. Därför bör en inventering av dammar och kraftverk/kvarnar prioriteras.
- **Kvarnar.** Hur kvarnarnas utbredning sett ut och vad utmärker de lämningar och kulturmiljöer som finns kvar? Fältinventering och värdering av lämningar behövs.
- **Ängsbevattning och ängslador.** Inventera och värdera ängslador och lämningar efter ängsbevattning. I samverkan med vattenvård rekonstruera ängsbevattningssystem och översilningsångar.
- **Gods.** Hur har godsens inflytande förändrat och lämnat spår vid landskapets sjöar och vattendrag?

3.2 Geografisk

Kunskapsläget kring vattenanknutna kulturmiljöer är så dåligt att samtliga statusklassade vattendrag i respektive avrinningsområde behöver inventeras. Det behövs kulturhistoriska värderingar av enskilda limniska kulturhistoriska objekt och hela miljöer vid vattendragen. Vattendrag som är statusklassade och därmed aktuella för åtgärder inom Saxåns HARO är Saxån, Braån och Välabäcken.

4 REFERENSER

Darphin, J-P. 1994. *Sockrets Katedraler*. Riksantikvarieämbetet 1994.

Ekologgruppen. 1986. *Saxån-Braåns avrinningsområde – en kunskapssammanställning*.

Eriksson Marie och Lirås Vibeke, Länsstyrelsen i Skåne län 2007. *Biotopkartering av Saxån 2005 – Naturvärden och behov av restaureringsåtgärder i Saxåns huvudfåra*.

Helmfrid Staffan. 1994. *Kulturlandskapet och bebyggelsen*. Sveriges Nationalatlas (SNA) 1994.

Länsstyrelsen i Malmöhus län. 1993. Beslut - Byggnadsminnesförklaring, 1993-12-14, Dnr 221-6472/90.

Reiter, Ole. 2007. *Det Skånska landsbygdsprogrammet*. Länsstyrelsen Skåne 2007:10.

Riksantikvarieämbetet. 2013. *Riksintressen för kulturmiljövården – Skåne län (M)*. Dokument uppdaterat 2013-09-11.

Rollof Yngve. 1977. *Sveriges inre vattenvägar – Skåne, Blekinge, Halland, Småland*. Stockholm 1977.

SOU 1996:155. *Omtankar om vattendrag: ett nytt angreppssätt. Slutbetänkande av Vattendragsutredningen*. Stockholm.

Vattenmyndigheten Södra Östersjöns vattendistrikt. 2009. Förslag till åtgärdsprogram för Södra Östersjöns vattendistrikt – underlagsmaterial 2009. Åtgärdsprogram för Saxåns avrinningsområde.

Vikström, E. 1994. *Industrimiljöer på landsbygden. Studier till kulturmiljöprogram för Sverige*. Riksantikvarieämbetet 1994.

Digitala

Länsstyrelsen Skåne. Regionalt kulturmiljöprogram. Tillgänglig 2014-04-24, från: <http://www.lansstyrelsen.se/skane/sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane>

Riksantikvarieämbetet. Bebyggelseregistret. Tillgänglig 2014-04-24, från: <http://www.bebyggelseregistret.raa.se>

Saxån-Braåns vattenvårdskommitté. Tillgänglig 2014-04-17, från: <http://www.saxan-braan.se/history/default4.htm>

Sveriges geologiska undersökning (SGU) Jordartskartan. Tillgänglig 2014-04-22, från: <http://www.sgu.se/>

Vatteninformationssystem Sverige – Länsstyrelsen. Tillgänglig 2014-04-22, från:
<http://www.viss.lansstyrelsen.se/>

Bilaga 1 Korta beskrivningar av kunskaps/planeringsunderlag

Till läsaren

I listan nedan ges kortfattade beskrivningar av kunskaps-/planeringsunderlag som finns för hela landet och/eller som är gemensamma för eller finns i flera län, och som ingår i kunskapsöversikterna i Delprojekt 2 inom "Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag för Södra Östersjöns vattendistrikt". Listan redovisar inte alla kunskapsunderlag. Historiska kartor är exempelvis ett grundläggande kunskapsunderlag för kulturmiljövården, men studier av sådana ingår inte i delprojekt 2 och beskrivs därför inte här. Innehållet under rubrikerna "Områden med skydd enligt lag eller konvention", "Planer och program med urval av objekt/miljöer", "Inventeringar" samt "Övrigt" har skrivits av Coco Dederling i november 2011, Länsstyrelsen Kalmar län, där arbets-, referens- och styrgrupp även bidragit med synpunkter. För de länsspecifika och/eller lokala kunskapsunderlagen svarar andra författare.

Områden med skydd enligt lag eller konvention

Världsarv - Ett världsarv är ett kulturminne eller naturminne som är så värdefullt att det är en angelägenhet för hela mänskligheten. Det är en plats, ort, miljö eller objekt som på ett alldeles unikt sätt vittnar om jordens och människans historia. Det är Unesco's Världsarvskommitté som beslutar om världsarv. Respektive lands regering kan nominera områden till den s.k. världsarvslistan. Den grundar sig på FN-organet Unescos konvention till skydd för världens natur- och kulturarv som Sverige undertecknade 1985.

Ramsarområden – Ramsarkonventionen är en internationell konvention för skydd av värdefulla våtmarker. Sverige har pekat ut ett antal internationellt värdefulla våtmarksområden, s.k. Ramsarområden, som landet har åtagit sig att bevara.

Riksintressen – Geografiska områden som är av nationell betydelse för en rad olika samhällsintressen kan, enligt miljöbalkens 3-4 kap., pekas ut som områden av riksintresse av respektive ansvarig central myndighet. Det kan exempelvis vara områden med naturvärden eller kulturmiljövärden som är så ovanliga att de gör områdena viktiga för hela landet. Vid planering och prövning enligt en rad lagar ska dessa områden skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada dem. I denna kunskapsöversikt redovisas eventuellt förekommande riksintressen för naturvård, kulturmiljövård, fiske och friluftsliv.

Natura 2000 - Natura 2000 är ett nätverk inom EU som verkar för att skydda och bevara den biologiska mångfalden. Natura 2000-områden är skyddade enl 4 och 7 kap. miljöbalken. Det finns särskilda bevarandeplaner för varje Natura 2000-område som beskriver områdets naturvärden, bevarandemål, hotbilder och behov av bevarandeåtgärder.

Natura 2000-arter – Arter som nödvändigtvis inte behöver finnas inom ett Natura 2000-område men som skyddas enl 4 och 7 kap. miljöbalken.

Nationalpark – Syftet med en nationalpark är, enligt miljöbalken (7 kap 2§), att ”bevara ett större sammanhängande område av viss landskapstyp i dess naturliga tillstånd eller i väsentligt oförändrat skick”. Staten äger all mark i en nationalpark. Regeringen beslutar efter riksdagens medgivande att bilda nationalparker. Naturvårdsverket har huvudansvar för planering och genomförande av nya nationalparker.

Naturreservat – Naturreservat bildas enligt miljöbalken (7 kap 4§) när det huvudsakliga skyddsmotivet är höga naturvärden, värdefulla områden för friluftslivet m.m. Både länsstyrelser och kommuner kan bilda naturreservat och naturreservaten är skyddade i enlighet med fastställda beslut och skötselplaner.

Kulturresevat - Kulturresevat bildas enligt miljöbalken (7 kap 9§) när det huvudsakliga skyddsmotivet är kulturhistoriska m.fl. värden. Både länsstyrelser och kommuner kan bilda kulturresevat och kulturresevat är skyddade i enlighet med fastställda beslut och skötselplaner. Det finns ännu så länge bara ett fåtal kulturresevat i Sverige.

Byggnadsminnen - Kulturhistoriskt värdefulla byggnader, miljöer och anläggningar kan förklaras som byggnadsminnen. Ärenden rörande enskilt ägda byggnadsminnen handläggs av Länsstyrelsen och skyddas enligt Kulturmiljölagens 3 kap. Statligt ägda byggnadsminnen skyddas enligt Förordning (1988:1229) om statliga byggnadsminnen m.m. och handläggs av Riksantikvarieämbetet.

Kyrkliga kulturminnen – Kyrkor, begravningsplatser m.m. som byggts före utgången av 1939 skyddas enligt kulturmiljölagens 4 kap. Tillståndsärenden rörande dessa kyrkor och anläggningar handläggs av Länsstyrelsen.

Fornlämningar och fornminnesregistret - Fornminnesregistret förvaltas av Riksantikvarieämbetet och innehåller information om fornlämningar och andra kulturhistoriska lämningar. Det bygger i huvudsak på inventeringar genomförda från 1937 till slutet av 1990-talet (olika i olika delar av landet). Registreringar har även gjorts/görs senare, dock i mindre skala. Fornminnesregistret uppdateras löpande. Fornlämningar kallas lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som tillkommit före år 1850. Lämningarna ska även ha tillkommit genom äldre tiders bruk och ha varit varaktigt övergivna. Fornlämningar är skyddade enligt Kulturmiljölagens 2 kapitel. Så kallade ”övrig kulturhistorisk lämning” har inte detta skydd, men omfattas av generella hänsynsbestämmelser i miljöbalken, i skogsvårdslagen (30§) och i kulturmiljölagens 1 kap. Det är länsstyrelsen som, från fall till fall, avgör om en lämning är fornlämning eller inte. Fornminnesregistret i digital form kallas FMIS (fornminnesinformationssystem). Detta finns tillgängligt på Riksantikvarieämbetets hemsida genom söktjänsten Fornsök.

q-märkt bebyggelse i detaljplaner och områdesbestämmelser (digitalt skikt) - Genom detaljplaner och områdesbestämmelser kan kommunerna med stöd av Plan- och bygglagen (2010:900) utfärda skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i form av skydds- och varsamhetsbestämmelser. Flera länsstyrelser har digitaliserat (och uppdaterar årligen) byggnader som omfattas av detta skydd, i syfte att följa upp i vilken utsträckning kommunerna arbetar aktivt med skyddet av kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer. Detta arbete utgör grunden för en indikator vars kortnamn är ”q-märkt” (Skyddade byggnader enligt plan- och bygglagen) på Miljömålsportalen, se www.miljomal.se.

Vattenförvaltning och EUs ramdirektiv för vatten – Syftet med EUs ramdirektiv för vatten är att skydda medlemslänernas vattenresurser och en grundtanke är att skapa en helhetssyn på Europas och de enskilda ländernas vattenresurser. I Sverige beslutade riksdagen och regeringen om nationell lagstiftning, vilket innebar en komplettering av miljöbalken och en särskild vattenförvaltningsförordning (SFS 2004:660) samt en organisation för den svenska vattenförvaltningen. Vattenförvaltningen omfattar grundvatten, sjöar, vattendrag och kustvatten och man arbetar utifrån vattnets egna gränser, de så kallade avrinningsområdena, som inte följer läns- eller kommungränser. Målsättningen med vattenförvaltningen är att allt inlands-, kust- och grundvatten ska ha god ekologisk och kemisk status år 2015. För att Sverige ska kunna nå målet krävs engagemang och nära samarbete mellan alla parter som påverkar vattnet inom ett visst avrinningsområde. Länsstyrelsen har en samordnande roll i vattenförvaltningsarbetet. Kunskaps- och planeringsunderlag uppdateras löpande och finns tillgängliga i VISS (Vatteninformationsystem Sverige), se <http://www.viss.lst.se/>.

Planer och program med urval av objekt/miljöer

Regionala kulturmiljöprogram - Regionala kulturmiljöprogram tas fram av länsstyrelsen och ska fungera som planeringsunderlag till länsstyrelser, kommuner, trafikverk och övriga fysiska planerare, med mera. De beskriver länets kulturhistoria och innehåller ofta ett urval av värdefulla kulturmiljöer. Programmen ska bland annat bidra till att säkerställa, levandegöra och utveckla länets kulturmiljöer.

Kommunala kulturmiljöprogram - Dessa tas fram av kommunerna och ska fungera som planeringsunderlag, t.ex. som stöd för prövning av bygglov, i detalj- eller översiktsplanering. I de kommunala kulturmiljöprogrammen beskrivs som regel vad som är värdefullt och karaktäristiskt inom kommunen. De innehåller ofta ett urval av värdefulla kulturmiljöer, ibland med någon form av indelning/klassificering av byggnader och miljöer. I bland annat Plan- och bygglagen finns generella hänsynsbestämmelser för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.

Nationellt särskilt värdefulla/värdefulla sjöar och vattendrag - Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet och Fiskeriverket har tillsammans med länsstyrelserna sammanställt nationellt värdefulla sötvattensområden sett utifrån natur-, kulturmiljö- respektive fiskesynpunkt. Områdena pekades ut 2006 i samband med framtagandet av en nationell strategi för skydd av särskilt värdefulla sjöar och vattendrag. Information om områdena finns bland annat i databasen och karttjänsten Värdefulla Vatten (Naturvårdsverket). Arbetet skedde under stor tidpress och utifrån bristfälliga urvalsunderlag, varför en revidering är nödvändig.

”Kulturvattendrag” m.m. - På 1990-talet gjordes den så kallade Vattendragsutredningen (Omtankar om vattendrag SOU 1996:155). Bakgrunden var att se över skyddet för vattendrag enligt 3 kap. Naturresurslagen. Länsstyrelserna lämnade in förslag till Riksantikvarieämbetet respektive Naturvårdsverket som i sin tur lämnade förslag till Vattendragsutredningen. Därefter sållade Vattendragsutredningen ut ett antal vattendrag som borde skyddas med avseende på natur- och kulturmiljön respektive ”örördhet”.

”Elektriska vattenkraftverk: kulturhistoriskt värdefulla anläggningar 1891-1950” (Brunnström, Spade) - har getts ut av Riksantikvarieämbetet 1995. Det är resultatet av en nationell inventering och rapporten innehåller ett urval nationellt värdefulla anläggningar.

”Nationell plan för bevarandevärda broar” – har getts ut av Vägverket 2005 och innehåller ett urval med 121 st broar spridda över landet.

Regionala fiskevårdsplaner – Länsstyrelserna har tagit fram länsomfattande fiskevårdsplaner för att främja och vårda fiske och fiskebestånden.

Regionala bevarandeprogram för odlingslandskapet – Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet initierade 1991 ett arbete för att få länsstyrelserna att ta fram länsvisa bevarandeprogram för odlingslandskapets natur- och kulturmiljövården. Bevarandeprogrammen innehåller ett urval av värdefulla miljöer, fungerar bl.a. som planeringsunderlag och ser olika ut i olika län.

Nationell bevarandeplan för odlingslandskapet - Naturvårdsverket i samarbete med länsstyrelserna och efter samråd med Riksantikvarieämbetet har på 1990-talet tagit fram en nationell bevarandeplan för odlingslandskapet. Urvalet av värdefulla helhetsmiljöer är inte komplett, bl.a. saknade kulturmiljövården tillräcklig kunskap för ett sådant urval (Naturvårdsverket 1997, Rapport 4815, Sveriges finaste odlingslandskap – Nationell bevarandeplan för odlingslandskapet etapp 1, här finns även information om de regionala bevarandeprogrammen)

Inventeringar

Skog & Historia – Skog & Historia var ett samarbete mellan Riksantikvarieämbetet och Skogsstyrelsen, och bedrevs regionalt tillsammans med Länsstyrelser, Länsarbetsnämnder och Läns museer. Det handlade bl.a. om kunskapsuppbyggnad om skogens kulturmiljöer/-lämningar. Inventeringarna inom Skog & Historia utfördes av anvisad personal, oftast under ledning av utbildade arkeologer. I vilken utsträckning Skog & Historia-inventeringar har genomförts varierar mellan olika län. Själva inventeringen är nu avslutad, och en stor del av resultatet finns samlad i Skogsstyrelsens digitala handläggningssystem ”Kotten”. Större delen av materialet har inte kvalitetssäkrats av arkeologer - det är ett arbete som pågår. De lämningar som kvalitetssäkrats och därefter förts över i Riksantikvarieämbetets Fornminnesinformationssystem (FMIS) har inte alltid tagits bort ur ”Kotten”, vilket innebär ett källkritiskt problem. Skog & Historia-registret får ändå ses som ett intressant tipsregister.

Biotopkartering av vattendrag – Metodiken för biotopkartering av vattendrag togs fram på Länsstyrelsen i Jönköping i början på 1990-talet och har sedan dess vidareutvecklats. Den används numera över hela landet och bygger på fältarbete där man karterar vattenbiotoper,

vandringshinder, strömförhållanden, närmiljön på land, och så vidare. Kunskapsunderlaget används bland annat i samband med vatten-, naturvårds- och fiskevårdsarbete och vattenförvaltningens statusklassningar. I vilken utsträckning vattendrag har biotopkarterats varierar mellan länen.

SMHI:s dammregister - SMHI har med utgångspunkt från länsstyrelsernas damminventeringar byggt upp ett nationellt dammregister. Registret är tänkt att vara ett hjälpmedel vid till exempel planeringsarbete för att förebygga dammolyckor och översvämningar. Registret innehåller cirka 5 300 dammar ("Kartplan – information om mark, fastigheter och klimat" utgiven av Lantmäteriverket, SGU och SMHI 2010).

Ängs- och betesmarksinventering – TUVÅ – Tillsammans med länsstyrelserna inventerade Jordbruksverket Sveriges ängs- och betesmarker under åren 2002 - 2004. Detta för att se var markerna finns och vilka speciella naturvärden och kulturlämningar som finns där, till exempel speciella växter eller gamla byggnader. Resultatet av detta arbete finns samlat i databasen TUVÅ (Jordbruksverket).

"Våra broar – en kulturskatt" (Ahlberg, Spade m fl) – har givits ut av Vägverket 2001 (Vägverket = numera Trafikverket). Det är resultaten av en inventering av framför allt 1900-talets broar – industrisamhällets broar - genomförd 1997-98 av Vägverket och Banverket.

Övrigt

"Flottning och flottleder i södra Sverige" – är en bok som utkom 2006 (Ahlbäck, A och Albertsson, R) och som uppmärksammar flera flottleder, och flottningens betydelse, i södra Sverige.

Flottning - År 2013 genomfördes en inventering av flottningslämningar i södra Sverige. Inventeringen finns som GIS-skikt och en rapport publicerad av Länsstyrelsen i Kronobergs län.

Dikningsföretag/markavvattning – Flera länsstyrelser arbetar för närvarande med att sammanställa och tillgängliggöra uppgifter om äldre diknings- och sjösänkingsföretag, till exempel genom digitalisering. Nedan följer generell information om dikningsföretag och arkivförvaring:

Sänkning och utdikning av sjöar och vattensjuka marker har sedan århundraden tillbaka tillämpats i Sverige. Redan i de medeltida landskapslagarna fanns bestämmelser om dikning och strömresningar. I och med en växande befolkning och behov av mer odlingsbar mark sköt markavvattning för utvinning av åkermark fart på allvar under 1800-talet. Våtmarker dikades ut via system av grävda kanaler och diken. Åar och bäckar rätades, breddades, fördjupades och rörlades för att förbättra vattenavledningen. Många sjöar sänktes eller torrlades helt. Den mest intensiva sjösänkingsperioden varade från 1880-talet till 1930-talet. Allt detta var en del av en del av den agrara revolutionen, och nyodlingarna blev betydande. Statens understödjande verksamhet för torrläggning av mark för jordbruksändamål går tillbaka till 1840-talet. Från denna tid beviljades lån och bidrag till utdikningar och avtappningar av sankmarker och sjöar; åtgärder som intensifierades på 1880-talet. Dikningsarbeten utförda fram till 1800-talets mitt syftade i regel endast till att förhindra översvämningar genom att

ytvattnet leddes bort. Därefter kom torrlägningsföretagen alltmer att inriktas på att sänka grundvattennivån.

Från och med 1879 prövades markavvattningen i enlighet med Dikningslagen, som senare, 1918-1920, hamnade under Vattenlagen. Den kallas ofta den "äldre vattenlagen". Vattenlagen ändrades och omstrukturerades rejält 1983 och 1998 införlivades vattenlagen i miljöbalken (Hagerberg m fl 2004 sid 119). Handlingar tillhörande förrättningar som handlagts före vattenlagens tillkomst åren 1918-1920 kan återfinnas på länens lantmäterikontor. Handlingar från cirka 1920 och framåt finns hos respektive länsstyrelse. Från och med år 1995 arkiveras akter tillhörande förrättningar vid Statens Jordbruksverk. Förrättningsakter i berörda arkiv innehåller i allmänhet protokoll, utlåtanden och ritningar i plan- och profil.

Viss dokumentation vad rör rättsliga frågor i samband med sjösänkningar, strömsrensningar m.m. kan återfinnas i häradsrätternas arkiv (landsarkivet, detta gäller fram till år 1918 då vattendomstolarna infördes).

Sänkta och torrlagda sjöar i Sverige - SMHI har i samarbete med länens jordbruksenheter upprättat ett register över sänkta och torrlagda sjöar och Sverige. (Se SMHI Svenskt vattenarkiv 1995 Sänkta och torrlagda sjöar.) Det finns tillgängligt som digitalt skikt, uppgifterna kommer från SMHI:s SVAR:s arkiv "Under 1800-talet och början av 1900-talet sänktes/torrlades över 2500 sjöar för att få odlingsbar mark. Uppgifterna är utdrag ur Lantbruksenheternas arkiv och är namn, sjökoordinat, avrinningsområde, län, kommun, typ, år och arkivnummer." (SMHI:s hemsida <http://www.smhi.se/kunskapsbanken/hydrologi/hydrologiska-data-1.5946>)